

# Seksizem, politika in politična kultura

\*\*

Čeprav je pripadnost različnemu spolu univerzalna lastnost človekovega bivanja sploh, se ta lastnost v razpravljanju o politični kulturi večinoma posebej ne omenja ali pa izstopa le kot ena izmed različnih pripisanosti.<sup>1</sup> Obilica različnih raziskav v zadnjih dveh desetletjih pa kaže ravno na vedno večjo potrebo, da se spremeni gledanje na pripadnost spolu in da se ustrezno poveča občutljivost za to večno lastnost delovanja človeške družbe na vseh ravneh. Zaradi nujnega nenehnega povezovanja pripadnikov moškega in ženskega spola, da bi se zagotavljalo preživetje sploh, in glede na »tradicionalno« dodelitev neenakih vlog bi morala neenakost po spolu biti tudi v ospredju zanimanja pri obravnavi politične kulture.

*Doslej prevladujoče pojasnjevanje različnih vidikov politične kulture vsebuje nevtralnost usmeritev, v kateri nastopa človek kot tak.* Nevtralnost postane vprašljiva tedaj, ko sklepanja postavimo v okvir konkretnih dvospolnih položajev in medspolnih odnosov v zagotavljanju vseh nujnih pogojev za življenje in ko se vprašamo, kakšna je razporeditev spolov glede na obremenitve z nujnimi dejavnostmi in kako sta spola razporejena glede na učinke teh dejavnosti.

Dosedanje raziskovanje (v različnih okoljih) je pokazalo, da je obremenjenost žensk večja, njihova udeležba pri razpolaganju z ustvarjenimi dobrinami pa manjša. Ta neenakomerna razporeditev je neločljivo povezana z družbeno (razredno) neenakostjo. V zgodovinskem razvoju je nenehni spoj teh dveh temeljnih neenakosti prispeval k ohranjanju seksistične (androcentrične) kulture. *Seksizem je namreč oznaka za celoto prepričanj, stališč, vzorcev in praktičnih urejevalnih (ter kontrolnih) delovanj, ki temeljijo na strogem ločevanju dejavnosti po spolu in pode-*

\* Dr. Maca Jogan, redna profesorica na FDU.

\*\* Uvodna opomba

Če je katera novost, ki je že dala otipljive rezultate in bo brez dvoma vplivala na radikalni zasuk spoznavnega in interpretativnega postopka v sodobni sociologiji, potem je to težnja, da bi se izoblikoval integralni zgodovinski usmerjeni pristop. V osemdesetih letih je namreč prišlo do resnejših poskusov, da bi odpravili razmik med mikro- in makrousmeritvijo in da bi v tem novem (postparsonsovskem) teoretičnem konstruiranju povezali strukturalne vidike z individualnim delovanjem. Tako je npr. Jeffrey Alexander (1987: 380) prepričan, da je mogoče edino z multidimenzionalnim pristopom zadovoljivo pojasniti družbeni svet.

Multidimenzionalnosti pa ni mogoče uresničiti brez opustitve podmene o človeku kot nevtralnem bitju; sprejem (empirično nadvse očitne in z biološkega vidika nujne) predpostavke o dvospolnosti pripadnikov družbe je prvi nujni pogoj, ki omogoča spoznavni zasuk. S tem pogojem pa je povezana tudi možnost (in potreba), da se spoznavno zanimanje razširi in preusmeri od spraševanja o prenašanju vzorcev ravnanja (ki je prevladovalo v pretekli teoretski produkciji) tudi na vprašanje njihovega konstruiranja. Po tej poti je mogoče priti do spoznanj o seksizmu v družbeni resničnosti in tudi v znanosti.

Razcep na mikro- in makrousmeritev je namreč v sociologiji ob navidezni nevtralnosti omogočal perpetuiranje mizoginije. Mizoginost je vstopala v pojasnjevalni postopek kot »naravna« sestavina družbenega sveta in k tej naravnosti so prispevali tudi rezultati tega postopka. Po koncu šestdesetih let 20. stol. se v sociologiji množijo dvomi o upravičenosti takšnih spoznavnih in praktičnih urejevalnih potencialov (zlasti pod vplivom proučevanja odnosov med spoloma in praktičnih sprememb v večini družb na svetu). V ospredje stopajo zahteve, da je treba pri proučevanju upoštevati ključno značilnost dvospolnosti, to pa pomeni, da se je treba zanimati tudi za neenakost po spolu. Takšno zahtevo je nedvoumno izrazil tudi A. Giddens na Prvi evropski sociološki konferenci (avgusta 1992). Ker je politika brez dvoma izjemno pomembno področje urejanja vsakdanjega življenja in ker je prav v tej sferi očitna neenakost med spoloma, se bom v nadaljevanju omejila na nekatere vidike (re)konstruiranja in destruiranja seksizma v politiki in politični kulturi, pri čemer bom poskusila slediti novim možnostim integralnega pristopa v sociologiji.

<sup>1</sup> Obilje informacij o delih, ki z različnih vidikov obravnavajo politično kulturo, vsebuje knjiga S. Južnič *Politična kultura* (1989).

ljujejo posebne neenake lastnosti enemu ali drugemu spolu. V znanih zgodovinskih družbah dodeljevanje neenakih lastnosti po spolu nikakor ni bilo (in ni) naključno in zamenljivo, temveč strogo zamejeno in utrjeno ter temelječe na hierarhični razvrstitvi, v kateri je moškim pripadnikom pripisan višji, nadrejen položaj, opravičen z lastnostmi, ki naj bi jih imeli moški.

*Seksistična tradicija se ni ohranjala sama po sebi, temveč je bilo njeno ohranjanje v jedru celotne družbene ureditve in s tem tudi ključna sestavina politične kulture in institucionalno določane in varovane prakse.* Oblikovanje samih urejevalnih pravil, dodeljevanje pomembnosti in zapovedovanje veljavnosti je pripadalo nosilcem moči (moškim), ki pa niso (bili) pripravljeni, da bi se odrekli svojim prednostnim položajem tako na javnem kot na zasebnem področju. Ne smemo pozabiti, da je prav ločevanje na javno (moško) in zasebno (žensko) področje omogočalo, da je moški bil vselej – četudi le na zasebnem področju – v nadrejenem položaju.<sup>2</sup> Samo razlaganje stroge ločnice med javnim (pomembnim in vrednim predmetom politike) in zasebnim (obrobnim in neprimernim za »pravo« politiko) se je ohranjalo na ravni (ideološke) interpretacije skozi stoletja kljub temu, da je preverljiva (empirična) praksa bila drugačna. Vselej je namreč šlo za strogo ureditev zasebne-ga področja. Ravno s to ureditvijo je bilo mogoče ohranjevati žensko podrejenost.

Ali je mogoče konec dvajsetega stoletja ob nedvoumnem poudarjanju človekovih pravic še sklepati o obstoju seksizma (androcentrizma) v politiki in politični kulturi, ali pa je ta tradicija v glavnem zakrnela? Nekaj pomembnejših sestavin za odgovor na to vprašanje bom poskusila izoblikovati v tem prispevku.

### *Ženske – igracke moške politike?*

Tradicionalno opredeljevanje ženske kot matere in gospodinje, primarno delujoče v družini, je opravičevalo izključevanje žensk iz političnega, javnega življenja. Poleg strogih prepovedi ženske udeležbe v političnem odločanju so k utrjevanju in nevprašljivosti izključenosti žensk prispevale razlage same narave politike, ki da je npr. »umazana«, »groba«, strogo racionalna zadeva – torej že v svojem bistvu neprimerna za ženske, ki so po »naravi« določene za bolj »vzvišene« dejavnosti.

Organiziran boj za ženski vstop v politično delovanje in za odpravo drugorazrednosti se je začel s francosko meščansko revolucijo. Šele dvesto let je poteklo od znamenite Deklaracije o pravicah ženske in državljanke, ki jo je 1791 napisala Olympe de Gouges (za kar je bila obglavljena) in niti sto let še ni minilo, kar so prve države dodelile ženskam splošno volilno pravico (npr. Nova Zelandija 1893, Avstralija 1902, Finska 1906). Večina žensk je do teh pravic prišla šele po drugi svetovni vojni (1945 npr. Francija, Madžarska, Italija, Japonska, Vietnam, Jugoslavija, Bolivija).

*Ker pa so zapisane, normativno priznane pravice le nujni pogoj za zagotavljanje enakih možnosti za ženske in ker vrsta drugih sestavin družbene strukture deluje na temeljih moškosrediščne kulture, je odpravljanje zapostavljenosti žensk v politiki sorazmerno počasno in ovirano, zlasti ob odsotnosti organizirane ženske spodbude.* Feministično organizirano delovanje pa je v večini držav po pridobitvi volilne pravice otopelo. Šele konec šestdesetih let 20. stol. se je pojavil drugi močan val feminističnega gibanja – najprej v ZDA.

<sup>2</sup> Več o tem v knjigi M. Jogan *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma* (1980).

Splošna značilnost ob koncu 20. stoletja je očitna neenakost v politični udeležbi in moči po spolu, ki se izraža na različne načine. Kljub deklarirani enakosti v političnih pravicah so ženske v političnem delovanju manjšina, zlasti na višjih položajih. Tako so upravičena označevanja, da obstaja spolno ločeno »moško« in »žensko« državljanstvo in da so ženske »igračke moške politike«, kot ugotavlja npr. K. Hallas (1991) za ženske v Estoniji. V novejšem času je sicer v nekaterih okoljih več žensk doseglo višje in vplivnejše položaje (npr. v Franciji, na Norveškem), vendar je večina žensk bodisi pretežno izključena iz političnega odločanja ali pa zasedajo nepomembne in nemočne položaje. Ob 200. obletnici francoske revolucije so zato nekateri ugotavljali, da je ta revolucija veliko storila za pravice moških, precej manj pa za ženske.

Vprašanje ženske izključenosti iz političnega delovanja je posebej pereče v vseh nekdanjih evropskih socialističnih državah, ki v procesih spreminjanja preprosto »pozabljajo« na ženske. V totalitarnih ureditvah so bile ženske tudi sicer potisnjene na področje dejanske politične drugorazrednosti, čeprav so bile formalno pravno izenačene z moškimi. Žensko vprašanje je v teh okoljih veljalo kot rešeno, dejavnost žensk pa so usmerjale ženske organizacije, ki so primarno podpirale obstoječo (moško prevladujočo in ženskam neprijazno) ureditev. V najnovejšem času razkrajanja totalitarizma in oživljanja patriarhalizma se porajajo mnoge nove ženske skupine in organizacije, ki odkrito opozarjajo na različne vidike neenakosti med spoloma (npr. v zaposlovanju, v napredovanju, politični dejavnosti itd.). Kot poroča O. Plavkova (1991), je npr. samo na Slovaškem najmanj 27 iniciativnih skupin, ki delujejo na področju žensk, družine, otrok. Kot ugotavlja ta avtorica, pa številnost ne pomeni, da bi bilo ženskam dovoljeno sodelovati pri odločanju, ki zadeva njihovo življenje skladno z njihovo siceršnjo vlogo v družbi.

Položaj žensk v politiki v zahodnoevropskih državah ni bistveno boljši. Za Italijo tako npr. M. F. Oumionero (1991) ugotavlja, da je »očito, da je enakost na tem področju še zelo daleč od uresničenja«. V deželah ES opozarjajo na mnoge ovire na različnih ravneh; A. Woodward (1991) npr. posebej poudarja neenakomerno razporeditev žensk in močno spolno segmentacijo v samih vladnih ustanovah.

### *Evropa in politika enakih možnosti za oba spola*

V sedemdesetih letih 20. stol. so spoznanja o neučinkovitosti splošnih načel enakopravnosti spolov in o zaostajanju žensk na ključnih področjih življenja začela spodbujati politike k iskanju primernih sredstev za odpravo tega stanja tako v posameznih evropskih državah kot v ES. Komisija ES je na ta izziv odgovorila z oblikovanjem in utrjevanjem *politike enakih možnosti za oba spola*, ki jo je oprla na 119. člen ustanovitvene pogodbe ES (podpisane v Rimu 1957, veljavne od 1. 1. 1958) in natančneje opredelila v srednjeročnih akcijskih načrtih (Equal Opportunities for Woman and Men). Leta 1981 je bil ustanovljen poseben Svetovalni komite (ki mu v devetdesetih pomaga še 6 izvedenskih skupin), ki naj bi spodbujal razvoj te strategije in nadziral uresničevanje načrtov.

*Prvi srednjeročni načrt Komisije ES (1982–1985)* je bil usmerjen predvsem v spreminjanje pravne ureditve – v odpravljanje vseh tistih zakonskih določil, ki so opredeljevala neenakost. Da je to le prvi nujni pogoj za zagotavljanje enakih možnosti, je dokazal že *Drugi srednjeročni načrt (1986–1990)*, ki je bil usmerjen v podrobno razkrivanje in postopno spreminjanje širših družbenih okoliščin, ki

delujejo neprijazno do žensk. V ospredje zanimanja so vstopila spoznanja o neenaki obremenitvi (ženski nadobremenitvi) z bisocialno reprodukcijo, kar je ključni element reproduciranja slabšega položaja žensk. *Spoznanje, da je treba spremeniti celoten sistem družbene urejenosti in da nikakor ne zadošča le vključevanje žensk v obstoječe razmere, je temelj za Tretji srednjeročni načrt (1991–1995).* Poleg tega izhaja ta načrt iz podmene, da se bo cilj enakih možnosti dejansko lahko uresničil samo, če bo vpet v glavni tok političnega dogajanja tako v ES kot v vsaki državni članici.

*Mnogoplastno praktično zagotavljanje okoliščin, ki bodo ugodne za povečevanje enakosti med spoloma, poteka v posameznih državah (ES) različno.* Politične stranke in sindikalne organizacije rešujejo npr. problem neposredne udeležbe v političnem delovanju v nekaterih državah (npr. ZRN) s kvotami, ki zagotavljajo boljšo predstavljenost (doslej) pretežno ženskih vprašanj v programih političnega delovanja. Vendar se praktična dejavnost ne omejuje samo na to, temveč se usmerja na odstranjevanje vseh tistih ovir, ki delujejo na celi črti, od družine do javnih ustanov. *Tako so izdelani načrti sistematičnega odpravljanja izkrivljenega in stereotipnega prikazovanja ženske v množičnih občilih* (npr. v radijskem in televizijskem sporočanju – Equal Opportunities in European Broadcasting – A Guide to Good Practice), ki jim tretji srednjeročni program namenja posebno pozornost zaradi izredno močne navzočnosti v sodobnosti; povprečni prebivalec Evrope naj bi namreč v svojem življenju npr. presedel pred TV-zaslonom dvakrat toliko časa kot v šolskih klopeh.

V prizadevanjih, da bi se spremenila struktura družb v ES, so postavljene tudi nedvoumne zahteve po demokratizaciji vladnih ustanov in po vključevanju vseh vsakdanjih (ženskih in moških) problemov v njihovo normalno delovanje. *Pomembno je tudi stališče, da samo ministrstvo (ali podobna vladna ustanova) za ženske ne more zadoščati in da s tem vsa druga telesa nikakor niso odvezana dolžnega delovanja za uresničevanje načela enakih možnosti.*

Znotraj OECD je skupina izvedencev na najvišji ravni leta 1991 izoblikovala poročilo (*Shaping Structural Change: the Role of Women*), v katerem trdi, da je učinkovito strukturalno prilagajanje ter doseganje ekonomske rasti in družbene povezanosti v devetdesetih in kasneje odvisno od tega, ali bodo imele ženske večjo vlogo pri oblikovanju strukturalnih sprememb. *To poročilo zavrača tradicionalno pojmovanje, da se enakost in ekonomska učinkovitost izključujeta in obravnava ključna področja, na katerih se je treba spoprijeti z odpravljanjem neenakosti in napetosti med spoloma.*

*Eden od ključnih ciljev prihodnje politike v Evropi naj bi bilo spreminjanje znotrajdružinskih odnosov* (delitev družinskih obveznosti na oba roditelja) ter drugačno obravnavanje same družine; zavreči je treba ideologijo enega vzdrževalca družine. Vključenost obeh roditeljev v delo zunaj doma (in v družinske ter gospodinjske dejavnosti) naj bi bila primarna podlaga za določanje politike socialne varnosti. Ta proces zagotavljanja večje kakovosti življenja in s tem tudi plodovitejše izrabe razpoložljivih človeških zmogljivosti obeh spolov naj bi podpiralo prožnejše organiziranje dela in tudi delovanje najrazličnejših storitvenih dejavnosti. Z najrazličnejšimi sredstvi množičnega obveščanja je treba zagotoviti razširjanje in sprejemanje vzorcev nove delitve družinskih in delovnih obveznosti.

Skupina izvedencev je podrobno opredelila tudi cilje OECD na drugih področjih (npr. spodbujati ukrepe za povečevanje možnosti poklicne izbire deklic; povečevati žensko udeležbo v nadaljevalnem in inovativnem izobraževanju; priznati družbeno in ekonomsko vrednost netržnih dejavnosti in priznati povezanost med

tem področjem in tržnim delovanjem; dopolniti ukrepe, ki naj izboljšajo neposredno predstavljanje žensk v telesih odločanja na gospodarskem, socialnem in političnem področju; zagotoviti učinkovite in ženskam dosegljive poti za izražanje njihovih potreb in za vstopanje v politično odločanje; spremljati in nadzorovati strukturalne reforme ter temu ustrezno spremeniti statistiko in kazalnike).

*Svet Evrope*, ki nedvoumno podpira strategijo odpravljanja vseh ovir in delovanja za doseganje dejansko enakih možnosti za oba spola, se z vprašanjem enakosti med spoloma ukvarja v okviru skrbi za temeljne človekove pravice in svoboščine. Spodbujevalno važno vlogo odigrava začasni Komite za enakost med moškimi in ženskami, ki je s 1. 1. 1992 postal stalen Steering Committee for Equality between Women and Men. Ta komite je prvotno imel nalogo, da bi sploh ozavestil vse medvladne in administrativne organe Sveta Evrope o problemih enakosti, zdaj pa so glavni cilji tega komiteja usmerjeni zlasti na politična vprašanja; enaka udeležba obeh spolov v institucionalnih procesih in v opredeljevanju in uresničevanju resnične demokracije, učinkovito mobiliziranje javnega mnenja, ki naj v sodobnosti v teh vprašanjih ne vidi le problematike manjšine.

V tem okviru je zelo pomembno *spodbujanje znanstvenega sodelovanja* zlasti po letu 1986 (ko je bila prva evropska ministrska konferenca o Enakosti med moškimi in ženskami). *Od leta 1989 je to sodelovanje tudi institucionalizirano v Evropski mreži za ženske študije* (European Network for Women's Studies, s sedežem na Nizozemskem – Zoetermeer), ki si prizadeva, da bi se tematika spolov (ženske študije in proučevanje s feminističnega vidika) vključila v organizacijo in programe študij na univerzi ter da bi znotraj vsake univerze (neodvisno od centrov za ženske študije) vzpostavili delovanje posebnih organov (služb), ki bi skrbeli za ukrepe, s katerimi bi zagotavljali enake možnosti za akademsko izobraževanje in raziskovanje. V tej zvezi je zanimiva izkušnja iz Avstrije, kjer od novembra 1991 v okviru Avstrijske rektorske konference delujeta dve (redno zaposleni) osebi, pristojni za vsa vprašanja enakosti.

Odbor ministrov Sveta Evrope je 1991 obravnaval Medvladni načrt dejavnosti, ki zajema različna področja (npr. temeljne pravice, množično komuniciranje, ekonomske in socialne zadeve, izobraževanje, kultura, šport, upravljanje z naravnim okoljem, lokalna demokracija), na katerih je treba zagotoviti, da bodo ženske tudi v praksi dosegale zagotovljene pravice. Leta 1991 je tudi skupščina Sveta Evrope sprejela priporočilo (št. 1146) o enakih možnostih in enakem obravnavanju moških in žensk na trgu delovne sile, v katerem poziva vlade držav članic, da bi z vrsto ukrepov pospešile dejansko enakost spolov na vseh ravneh (od delovnega časa in enakega plačila do napredovanja žensk na odgovorna mesta).

*Švedsko lahko upoštevamo kot zgled praktičnega doseganja večje enakosti med spoloma*, ki temelji na odkritem zavračanju tradicionalne moškosrediščne kulture. Že konec šestdesetih let je bil na Švedskem po večletnih javnih razpravah sprejet nov model razvoja, v katerem je izhodiščna opredelitev, da mora imeti vsakdo – ne glede na spol – »enake praktične možnosti ne le za izobraževanje in zaposlitev, temveč tudi v načelu enako odgovornost za svoje vzdrževanje kot tudi da mora biti razdeljena odgovornost za nego otrok in vzdrževanje doma... Ta skrb za otroke se mora izražati tudi v višji stopnji udeležbe moških pri skrbi in varstvu otrok.« Ta model je bil v zadnjih desetletjih utrjen z vrsto ukrepov na vseh ravneh in je v svetovnem merilu verjetno najbolj prijazen enakosti med spoloma. Med posledice takšne ureditve vsakdanjega življenja je gotovo mogoče šteti tudi zmanjševanje odvisnosti žensk od moških, kar potrjujejo novejša empirične raziskave (Hobson, 1991).



Že na podlagi teh skupih informacij o evropskih prizadevanjih v zadnjih desetletjih lahko sklepamo o trdovratnosti seksizma. Če ne bi bila prevladujoča (ne le politična) kultura tako močno in celostno prežeta s seksističnimi sestavinami, gotovo ne bi bili potrebni tako temeljiti in vedno podrobnejši načrti za odpravljanje zapostavljenost žensk. Seksizem se je reproduciral kot nevprašljiva bistvena sestavina vsakdanjega življenja.

K razkrivanju seksističnih vsebin na različnih področjih družbenega delovanja prispeva v novejšem času tudi raziskovanje, ki prestopa meje moškega gledanja in presojanja in ki kot merilo vrednotenja upošteva pluralizem izkušenj in vsakdanjih praks. V jedru teh prizadevanj je vsekakor pomembno razkrivanje dejanskih oblikovalcev, producentov »tradicionalne« politične kulture in preseganje (žal prej prevladujoče) prakse, ko se je konstruiranje vsebine politične kulture zamenjevalo z načinom prenašanja (politične socializacije).

### *Ženske in konservativizem*

Nova politična kultura z izključevanjem mizoginosti kot glavne značilnosti urejanja vsakdanjega življenja in s postopnim zagotavljanjem dejansko enakih možnosti za oba spola ustvarja tudi okoliščine za odpravljanje nekaterih značilnosti, ki so se pokazale v prvi stopnji vstopanja žensk v politiko. Večja konservativnost je npr. velikokrat omenjana lastnost ženske politične udeležbe, ki jo utemeljujejo predvsem s podatki o njihovem volilnem obnašanju.

Nesprejemljivo bi bilo sklepanje, da so ženske nekako po naravi konservativnejše. Izraze večjega konservativizma pri ženskah je mogoče pojasnjevati s strukturnimi okoliščinami, ki prisilno delujejo na oblikovanje njihove (skrčene) osebnostne identitete, na njihov večkratno podrejen položaj, na sprejemanje (moškega) gospodovanja, na njihovo odvisnost in nesamostojnost (tudi pri presojanju in javnem izražanju svojih interesov).

Na podlagi obsežne in temeljite mednarodne primerjalne raziskave o političnem uvrščanju v prvi polovici osemdesetih let, s katero je bilo zajetih 9 zahodnoevropskih držav, ter Avstralija in ZDA, sta David de Vaus in Ian McAllister (1989) prepričana, da je mogoče odkrito večjo konservativnost žensk pojasniti s strukturnimi in situacijskimi okoliščinami, ki pa so spremenljive in se spreminjajo.<sup>3</sup> Tako je v nekaterih državah (npr. ZDA, VB), za katere je bilo znano, da so ženske v volilnem obnašanju konservativneje usmerjene, v začetku osemdesetih let prišlo do zasuka in do približevanja avstralski praksi, za katero je značilna bolj leva usmerjenost žensk kot moških.

Sicer pa sta se v tej raziskavi pokazali kot najpomembnejši določilnici ženske politične usmeritve stopnja njihove zaposlenosti in stopnja sekularizacije. Ob upoštevanju teh dveh vidikov se je pokazalo, da so ženske (v 6 od 10 proučevanih držav) bolj levo usmerjene kot moški ob približno izenačeni stopnji vključenosti v (plačano) delovno silo in ob podobni stopnji sekularizacije. Če se bosta nadaljevali težnji zaposlovanja žensk in če se sekularizacija ne bo ustavila, bo verjetno treba začeti raziskovati večjo konservativnost moških, sta prepričana David de Vaus in Ian McAllister.

Ta mednarodna primerjalna raziskava je tudi potrdila, da pri pojasnjevanju

<sup>3</sup> V tej razpravi je mogoče najti tudi navedbe številnih virov, ki zadevajo priljubljeno temo t. i. večje ženske konservativnosti.

večje ženske konservativnosti v nekaterih državah (npr. v Franciji, Belgiji, Irski in Italiji) ni mogoče mimo odločilne vloge katoliške cerkve kot zgodovinsko preskušene utrjevalke androcentrizma.<sup>4</sup> *Izredno pomembno je tudi spoznanje, da je opazna razlika v vsebinskem usmerjanju žensk v politiki: ženske izražajo večjo zavzetost za vprašanja načrtov socialne blaginje in okolja* (ibid.: 242).

Odkrite novosti dopuščajo pričakovanje, da bi spolno bolj uravnotežena politična kultura lahko bila podlaga za delovanje, ki bi bilo bolj odgovorno tako do naravnega okolja kot do (večine) ljudi. Ustvarjanje takšne kulture pa zahteva posebno varovanje pravic žensk in tudi sistematično seznanjanje prizadetih s pravicami. *Izkušnje kažejo (in evropski načrti to neposredno potrjujejo), da reševanje ženskih pravic s »človekovimi pravicami« v prevladujoči moškosrediščni kulturi ni zadostna podlaga za odpravljanje neenakosti po spolu. Zato so razumljive zahteve nekaterih, da bi bilo treba imeti poleg ombudsmana tudi »Ombudsfrau« (kot to izraža avstrijska sociologinja E. Cyba, 1992). Pri ustvarjanju ugodnejših okoliščin za spolno uravnoteženo udeležbo v političnem delovanju pa je treba upoštevati tudi različne oblike posredne zapostavljenosti, ki jo razkrivajo natančna raziskovanja v nekaterih okoljih* (npr. Lovenduski, Norris, 1989).

### *Demokratizacija in patriarhalizacija – slovenski primer*

Za udeležbo žensk v političnem delovanju po drugi svetovni vojni v Sloveniji in po pridobitvi splošne volilne pravice (1945) je značilno, da je bila vedno bistveno nižja, kot bi glede na ustavno določitev enakosti med spoloma morala biti. Brez dvoma je takšna praksa tudi posledica utopitve ženskega vprašanja v splošnem razrednem in prepričanja nosilcev politične moči, a je žensko vprašanje v temelju rešeno s pravnim normiranjem enakosti med spoloma. *Zanemarjanje dejansko neenakih možnosti obeh spolov za udeležbo v političnem delovanju je omogočalo sorazmerno mirno nadaljevanje vsakdanje moškosrediščne kulture in ohranjanje patriarhalizma kot temeljnega načina urejanja vsega življenja. Razumljiva je tedaj splošna težnja, da delež žensk upada z višanjem položaja v hierarhiji političnega odločanja (in to celo na področjih, ki so pretežno feminizirana).*

*Zato gotovo ni naključje, da se proces demokratizacije konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let na Slovenskem očitno povezuje s patriarhalizacijo. Zadnja težnja se je nedvoumno uveljavila ob volitvah v parlament 1990. Delež žensk v republiškem parlamentu je namreč izjemno nizek in bistveno nižji, kot je bil na tej stopnji kdaj koli v preteklosti po pridobitvi volilne pravice. Samo ena desetina (10,8%) poslancev sedanjega parlamenta (1990–1992) je ženskega spola. V osemdesetih letih je bil njihov delež okoli ene petine poslancev.*<sup>5</sup>

Patriarhalizacija pa se ne izraža le z maskulinizacijo parlamenta, temveč je postala pomembna sestavina vsebine delovanja, kar se je najbolj odkrito pokazalo v burnih razpravah pred sprejetjem ustave (zlasti druga polovica leta 1991) o pravih odločanja o rojstvih otrok. Vendar se je ravno v tej situaciji pokazalo, da je razvoj po letu 1945 že vplival na spremembo vzorcev političnega ravnanja večine žensk in da si mnogih pridobitev, ki so bile temeljnega pomena za zagotavljanje enakosti med spoloma (pravica do razpolaganja s svojim telesom in realne možnosti za načrtovanje družine, pretežno izenačene možnosti izobraževanja na vseh

<sup>4</sup> Več o tem v knjigi M. Jogan *Ženska, cerkev in družina* (1986).

<sup>5</sup> Sveže podatke o politični participaciji vsebuje *Poročevalec Skupščine R Slovenije* (10. 8. 1992).

stopnjah, če omenimo nekatere ključne), ženske ne pustijo preprosto odvzeti. Za takšno obrambo pridobljenih pravic pa je potrebna sorazmerno visoka stopnja poguma in samozvesti, kajti nosilci ideologije o družinski primarni vlogi žensk (in s tem povezane predstave o nujni odvisnosti žensk od moških) nastopajo z vsemi sredstvi organskega duhovnega prisiljevanja: od izničitve temeljev moralnosti, ki upošteva enake možnosti in dolžnosti obeh spolov, do zastraševanja z vizualnimi pripomočki (prim. film *Nemi krik*).

Kljub nekaterim poskusom, da bi preprosto prečrtali zgodovinski razvoj do leta 1990, ravno primer ženskega položaja kaže, da se je pri ženskah znižal prag tolerance patriarhalizma in da se postopno povečuje samozavest. Do takšnih (četudi šele začetnih) sprememb pa ne bi moglo priti, če ne bi za to bile ustvarjene minimalne praktične okoliščine. Načelo enakosti med spoloma je namreč dobivalo svojo materialno podlago z razvijanjem ustanov za pomoč družini (vrtci, domovi za starejše, zdravstvene ustanove, itd.), kar je ena ključnih sestavin zagotavljanja enakih možnosti za oba spola, kot potrjujejo tudi prizadevanja v zadnjih dveh desetletjih v Zahodni Evropi. Seveda je to le en (nujni) del ugodnih okoliščin za odpravljanje zapostavljenosti žensk.

*Dejstvo, da je bil v Sloveniji leta 1992 ustanovljen vladni Urad za žensko politiko, nikakor ne pomeni, da se proces ustvarjanja enakih možnosti šele začneja. Zato tudi naloga tega urada ni le določanje novih strategij, temveč tudi obramba že ustvarjenih razmer za enake možnosti. Z novimi strategijami pa je treba zagotoviti, da bodo upoštevana vsa področja in vse življenjske ravni in delovanja obeh spolov in da se bodo vselej presojali vsi praktični ukrepi z vidika njihove koristnosti (ali škodljivosti) po različni spolni pripadnosti. To pomeni tudi nujnost vnašanja novih sestavin v politično kulturo, ki zlasti ne more več temeljiti na nekem posplošenem človeku. Iz ravni abstraktnega človeka, ki je dopuščala interpretacije po meri moškega spola, se nova politična kultura torej spušča na raven konkretnega človeka, ki pa je (bil in bo) vedno ženskega ali moškega spola. In to večno dejstvo je preprosto treba upoštevati pri oblikovanju pravil in vzorcev vsakdanjega življenja ter pri vrednotenju praktičnih urejevalnih ukrepov.*

Podobno kot v drugih okoljih v Evropi tudi v Sloveniji nadaljevanje začetih poti odpravljanja podrejenosti žensk ne bo lahko in ne bo moglo potekati brez organiziranih in sistematičnih »družbeno priznanih«<sup>1</sup> prizadevanj. Glede na to da moremo takšne pojave, kot je družbeno strukturno spreminjanje, razumeti le v daljšem zgodovinskem obdobju, je mogoče reči: *ker je utrjevanje moškosrediščne kulture potekalo skozi stoletja, potem bo gotovo potreben čas več generacij, da se bodo temelji te kulture zrahljali in sprejeli novi*. Seveda pa je to mogoče, če se sploh razkrijejo neenakosti (in neenakost ohranjajoči dejavniki) med spoloma.

Ker Tretji srednjeročni načrt za uresničevanje enakosti med spoloma v državah ES posebej omenja množična občila, si pogledjmo, kakšno je sedanje stanje na Slovenskem. Po empirični raziskavi o liku ženske na prvem programu TV Slovenije spomladi 1991 (Verša, 1991) lahko sklepamo, da prevladuje »tradicionalno«<sup>2</sup> enostransko predstavljanje spolov z vključeno žensko podrejenostjo. Medtem ko si v nekaterih okoljih (npr. Kanada, Švedska) sistematično prizadevajo za odpravljanje takšnega stanja, pa na Slovenskem ni niti najmanjše pripravljenosti, da bi se pri oblikovanju programske politike upoštevala potreba po odpravljanju seksizma v medijski produkciji (Jogan, 1990).

Glede na obče znane ugotovitve o pomembnosti zgodnje socializacije tudi v političnem delovanju je brez dvoma zanimivo, kakšne like prinašajo »družbeno priznani«<sup>3</sup> pripomočki v rednem izobraževanju. Mednarodna primerjalna raziskava



beril prvega razreda osnovne šole (Tripkovič, 1992) kaže, da zdaj uporabljano slovensko berilo prikazuje moške in ženske tako, kot bi to počel učenik pred sto in več leti.

Če hočemo razumeti to »kulturno zaostajanje«, moramo vsekakor poseči v pomembno zgodovinsko ozadje, v čas, ko je bila ponovno utrjevana (ogrožena) samoumevnost delitve dela po spolu. To pa je bilo na Slovenskem (podobno kot v drugih okoljih v Evropi) v zadnjih desetletjih 19. in v začetku 20. stoletja. V tem obdobju so se namreč začela organizirana prizadevanja žensk, da bi se odpravile različne ovire, ki so jih določale kot »igračke moške politike«, da bi se smele izobraževati tudi na akademski ravni, da bi smele vstopati v politično življenje, da bi za enako delo dobivale enako plačilo kot moški itd.

Pri nosilcih oblasti (»reda«) na Slovenskem so ta prizadevanja pred stoletjem naletela na izredno močno poživljanje vseh tistih razlag, ki so že v preteklosti opravičevale udomačen in podrejen položaj žensk. Takšna usmeritev je lepo vidna pri takrat zelo razviti (katoliški) sociologiji (Jogan, 1990a). Najuglednejši teoretiki so uporabljali vse mogoče načine, da bi zavrlji širjenje »svoboduarske« misli med ženskami. Tako so zasmehovali same ideje o enakih pravicah in izjemno grobo označevali nosilke (in redke nosilce) takšnih idej ter pretirano izražali skrb za »prave« lastnosti žensk (»kaj bo s tisto nežnostjo, sramežljivostjo, milino, ki dela ženskost tako ljubo? Ali rastejo rože in lilije po cestah javnega življenja?« se je npr. spraševal A. Ušeničnik, 1910:750). *V tem času se je utrdila razlaga, s katero je bila upravičena materialna in moralna nadobremenitev žensk: primarna vloga žensk sta dom in družina, če pa ženske že vstopajo v javnost, lahko to počno samo, če upoštevajo to »naravno« vlogo.* In – vstopanje je dopustno na najnižjih ravneh politične ureditve.

Obrambne ideje (pred »pogubnimi idejami« socialnodemokratskih tokov) so se širile s tiskom, izobraževanjem itd. Podprte pa so bile s celotno institucionalno strukturo, kar je prispevalo k njihovi učinkovitosti in vpletenosti v rutinske vzorce vsakdanjega obnašanja.

Takšna, seksistično določena politična kultura je torej zgodovinski temelj, na katerem se oblikujejo (z veliko težavo!) novi vzorci, ki naj bi bili prijaznejši do žensk in naj bi težili k večji uravnoteženosti obeh spolov na vseh področjih delovanja. Če upoštevamo nekatere pomembne oporne točke spreminjanja (npr. nedvoumno izražena stališča do vprašanja enakih možnosti za oba spola v strankarskih programih), potem je – glede na trenutno stanje na Slovenskem – težko pričakovati, da bo odpravljanje seksizma potekalo sorazmerno hitro. Vendar, kot spoznavajo tudi v drugih okoljih, začeti proces odpravljanja drugorazrednosti žensk se ne more več obrniti nazaj, tudi če se (začasno) upočasni.

#### Literatura

- Alexander, Jeffrey (1987). *Sociological Theory since World War II*. New York: Columbia University Press.
- Cyba, Eva (1992). Women's Interests within Firms. Chances and Barriers. Referat na First European Conference of Sociology, Vienna, 26.–29. August, 1992.
- Hallas, K. (1991). Intellectuality in Women: The Chance of Surviving in Baltic States. Referat na European Feminist Research Conference (=EFRFC). Aalborg, 18.–22. 8. 1991
- Hobson, Barbara (1991). No Exit, No Voice: A Comparative Analysis of Women's Economic Dependency and the Welfare State, Referat na EFRFC.
- Jogan, Maca (1986). *Ženska, cerkev in družina*. Ljubljana: DE.
- Jogan, Maca (1990). The Mass Media as (Re)producers of Women's Social (In)visibility, Referat na XVII IAMCR konferenci Developments in Communications and Democracy, Bled, 26.–31. 8. 1990.

- Jogan, Maca (1990a). *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*, Ljubljana: FSPN.
- Južnič, Stane (1989). *Politična kultura*, Maribor: Obzorja.
- Lovenduski, Joni & Norris, Pippa (1989), Selecting women candidates: obstacles to the feminisation of the House of Commons, V: *European Journal of Political Research*, Let. 17, št. 5: 533–562.
- Oumionero, M. F. (1991). Women in Italian Local Power, Referat na EFRC.
- Plavkova, O. (1991). The Reconstruction of Democratic State in Czechoslovakia: the Context of Women's Participation in Politics and Public Matters in Slovakia, Referat na EFRC.
- Tripkovič, Mitja (1992). *Seksizem in šolski učbeniki*. Dipl. naloga, Ljubljana: FDV.
- Ušeničnik, Aleš (1910). *Sociologija*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Vaus de, David & McAllister, Ian. (1989). The changing politics of women: gender and political alignment in 11 nations, V: *European Journal of Political Research*. Let. 17, št. 3: 241–262.
- Verša, Dorotea (1991): *Lik ženske na televiziji*. Dipl. naloga, Ljubljana FDV.
- Woodward, E. (1991). Making Women Eurocrats: a Change in the Gender of Euroburo-Culture. Referat na EFRC.